

G. VAN STAHEYEN & L. VAN IMPE

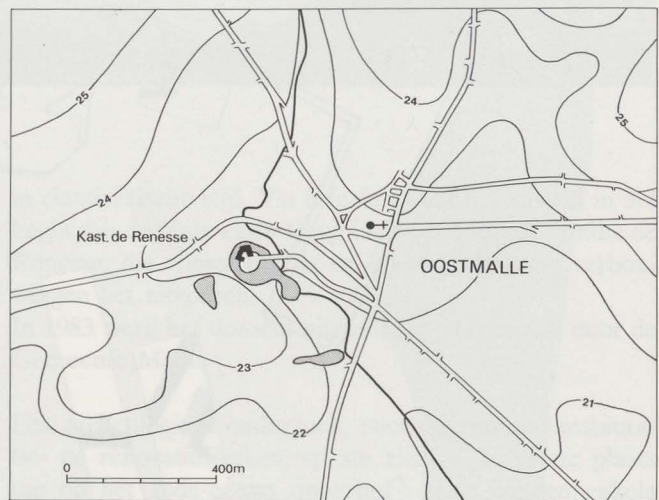
Het archeologisch onderzoek in het kasteel de Renesse te Oostmalle (gem. Malle)

Interimverslag 1986

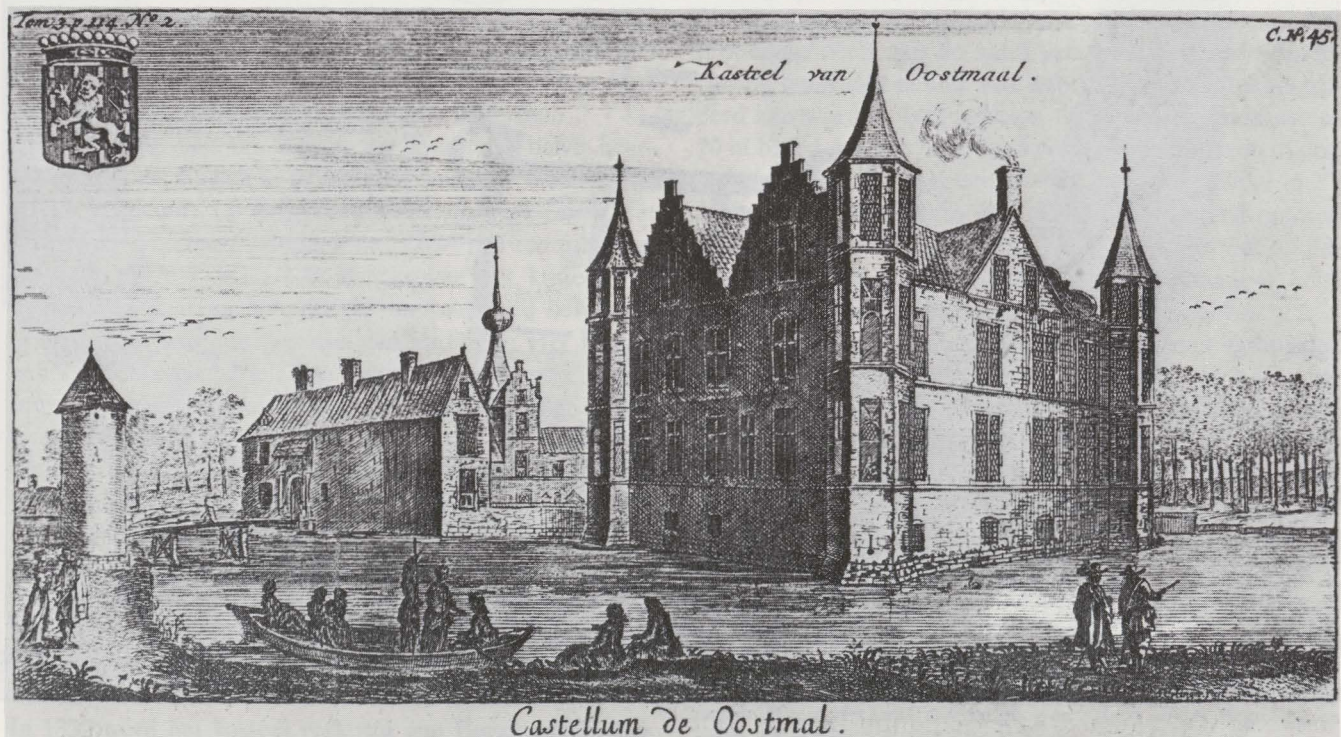
Het kasteel de Renesse is gelegen nabij de dorpskern van Oostmalle en bestaat in zijn huidige toestand uit een hoefijzervormig gebouw. De kern ervan dateert uit de 16de eeuw. Ingrijpende verbouwingen grepen vooral plaats in de loop van de 19de en de 20ste eeuwen (fig. 1).

Historische gegevens over de heerlijkheid Oostmalle blijken op te klimmen tot het begin van de 14de eeuw¹. De oudst gekende grondheer, Jan van Esselbeke, leefde omstreeks 1300. Bij zijn dood werd de heerlijkheid Oostmalle verdeeld over zijn twee schoonzoons, Jan Volcaert en Jacob van Courée. Beide 'halve' heerlijkheden bleven

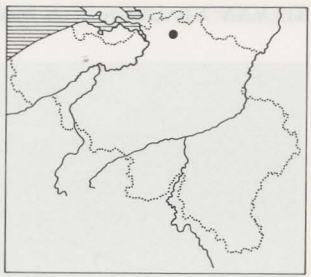
1 Historische gegevens op basis van Broen & Van den Cloot 1985, de Molder 1974, Stroobant 1920 en Vermeiren 1985.

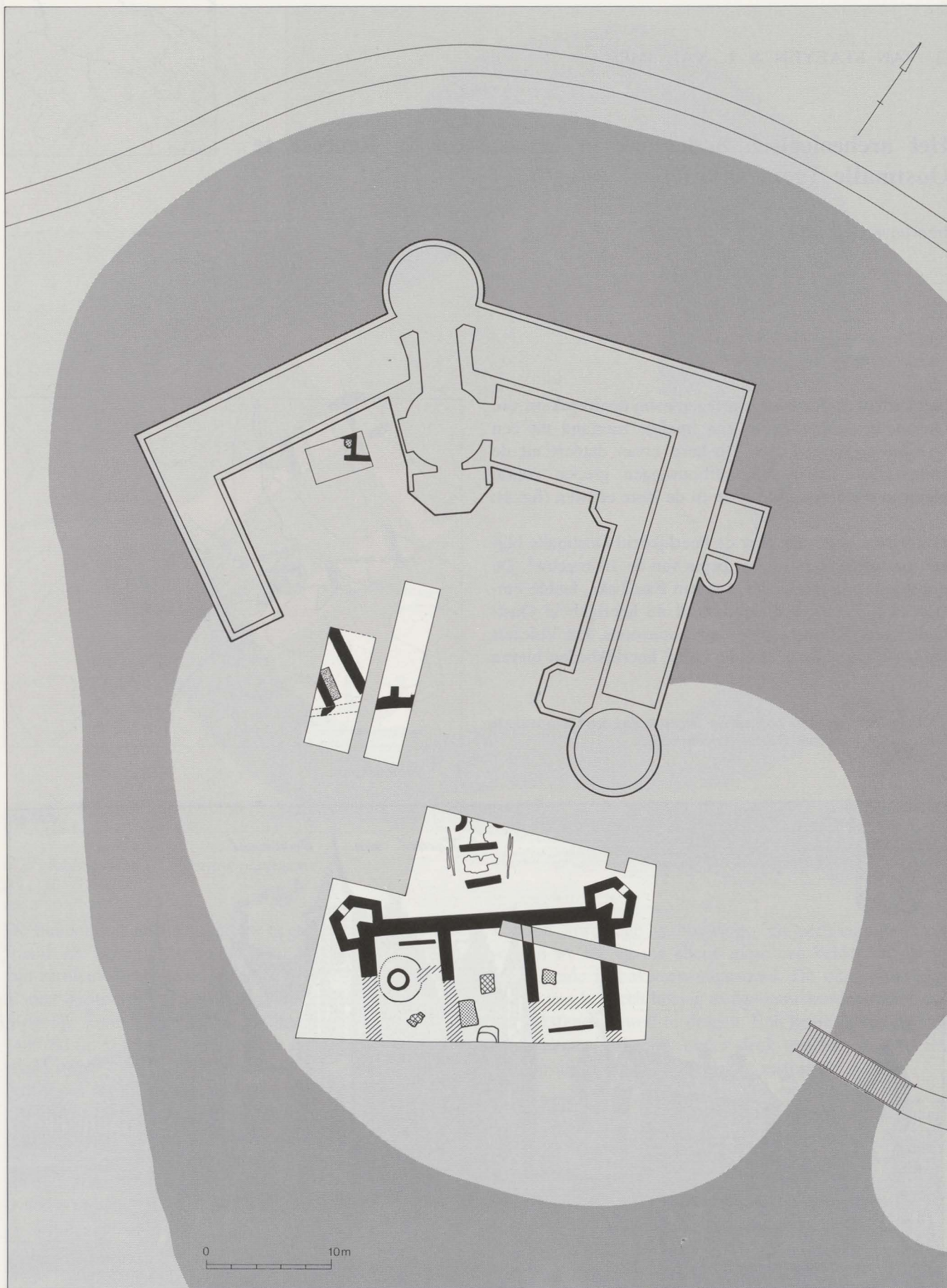

1 Situatiekaart.

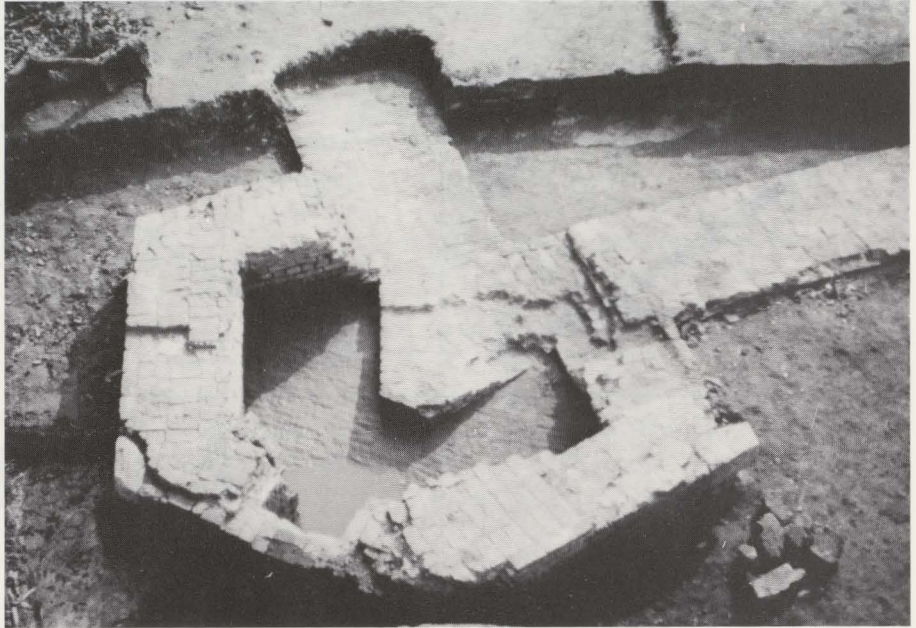

2 Tekening door Erlinger van het opgegraven hoofdgebouw, 1699: zicht vanuit het Z. (foto G. Lenaerts, Malle).

3 Algemeen plan.

4 Zicht op de noordelijke hoektoren.

naast elkaar bestaan tot in het begin van de 17de eeuw, toen ze in de schoot van het huis de Renesse herenigd werden. Voor de geschiedenis van het kasteel de Renesse is vooral de tweede 'halve' heerlijkheid van belang. Na de dood van Jacob van Courée komt deze achtereenvolgens in handen van Jan de Voeght, Godefried en Jan van Harduemont, de familie van Berchem en Wouter van Hamal. In de historische bronnen is voor deze periode echter weinig te vinden. Volgens een getuigenis uit 1394 stichtte ridder Jan de Voeght in 1339 de castrale kapelrij van het Sint-Niklaasaltaar in de kerk te Oostmalle, wat duidelijk een aanwijzing is voor de aanwezigheid van een *castrum* of een kasteel in de omgeving. Meer zekerheid bieden twee dokumenten, respectievelijk uit 1464 en 1481, die uitdrukkelijk vermelden dat de heren van Berchem op dat ogenblik in Oostmalle resideerden.

Bij het begin van de 16de eeuw kwam de halve heerlijkheid door huwelijk in handen van de familie van Renesse. Jacques Le Roy vermeldt in zijn werk *Castella et Praetoria Nobilium Brabantiae* (1699) Frederik van Renesse (1470-1538) als bouwheer van het kasteel van Oostmalle, waarvan het uitzicht ons vrij goed bekend is door middel van een gravure van Ertlinger. Het betreft een kompleks met drieledige structuur, bestaande uit een opperhof, een neerhof en een kasteelhoeve² (fig. 2). Bij plundertochten van Maarten van Rossum in 1542 werd zware schade toegebracht aan het kasteel. Schoutsrekeningen uit de periode 1545-1548 wijzen op grondige herstellingswerken. Vanaf het begin van de 17de eeuw resideerden de heren de Renesse op hun kasteel te Elderen (Limburg). Oostmalle diende hen slechts als buitenverblijf en raakte meer en meer in verval, zodat op het einde van de 18de eeuw tot afbraak van het hoofdgebouw en van de kasteelhoeve moest worden overgegaan.

In 1830 werd het kasteel verkocht aan Burggraaf du Bus de Gisegnies, die het vervallen neerhof liet moderniseren

in classicistische stijl. Via erfenis kwam het kasteel in het begin van de 20ste eeuw terug in handen van de familie de Renesse, die vooral tijdens de jaren '20 grootse verbouwingen liet uitvoeren.

In 1983 werd het domein uiteindelijk aangekocht door de Gemeente Malle.

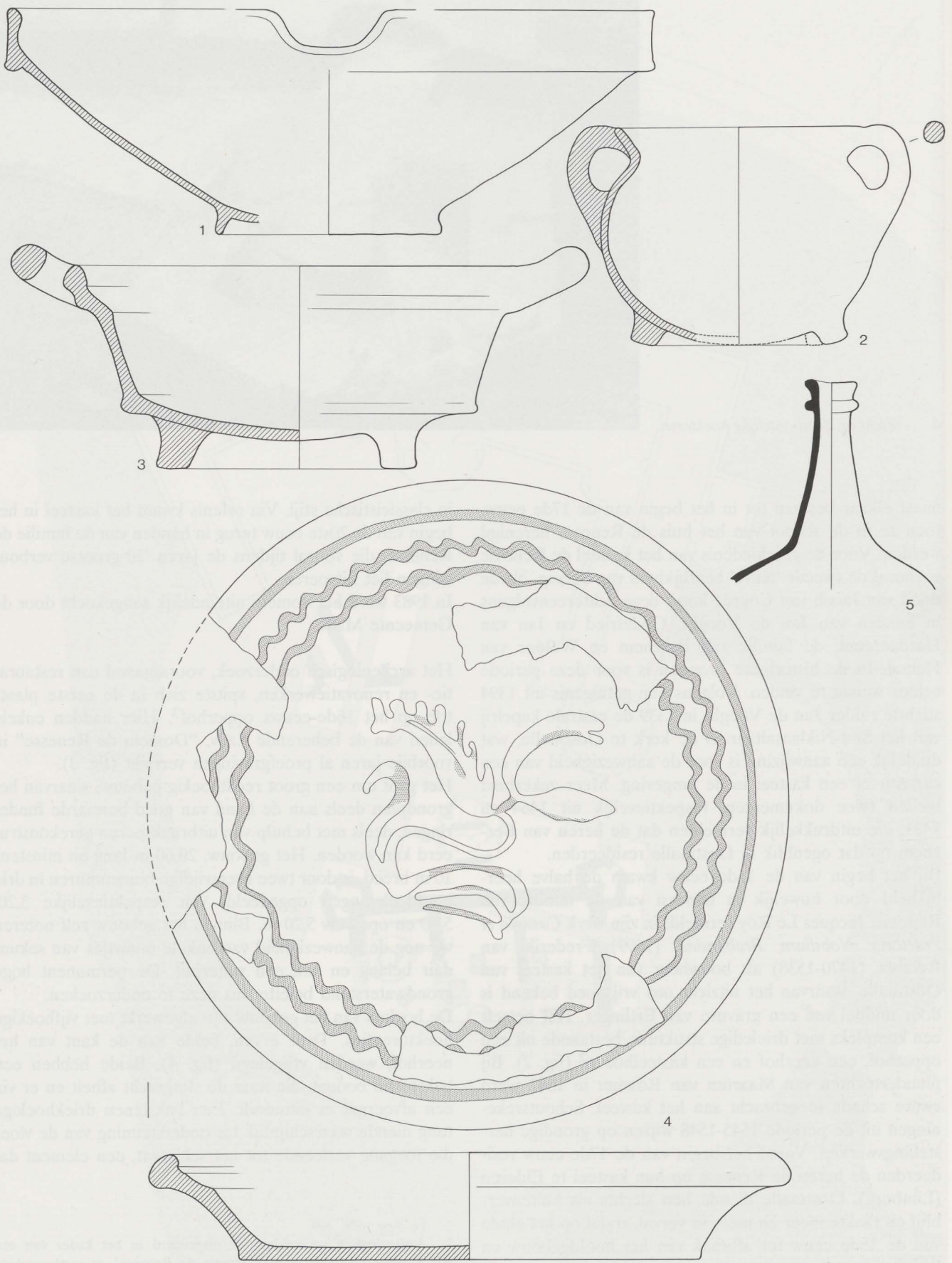
Het archeologisch onderzoek, voorafgaand aan restauratie- en renovatiewerken, spitte zich in de eerste plaats toe op het 16de-eeuws opperhof³. Hier hadden enkele leden van de beherende v.z.w. "Domein de Renesse" in voorbije jaren al proefgravingen verricht (fig. 3).

Het gaat om een groot rechthoekig gebouw, waarvan het grondplan deels aan de hand van goed bewaarde funderingen, deels met behulp van uitbraaksporen gerekonstrueerd kan worden. Het gebouw, 20,60 m lang en minstens 10 m breed, is door twee evenwijdige binnenmuren in drie hoofdgedelingen opgedeeld, van respectievelijke 5,20, 5,90 en opnieuw 5,20 m. Binnen het gebouw zelf noteren we nog de aanwezigheid van enkele muurtjes van secundair belang en van een waterput. De permanent hoge grondwaterstand belette ons deze te onderzoeken.

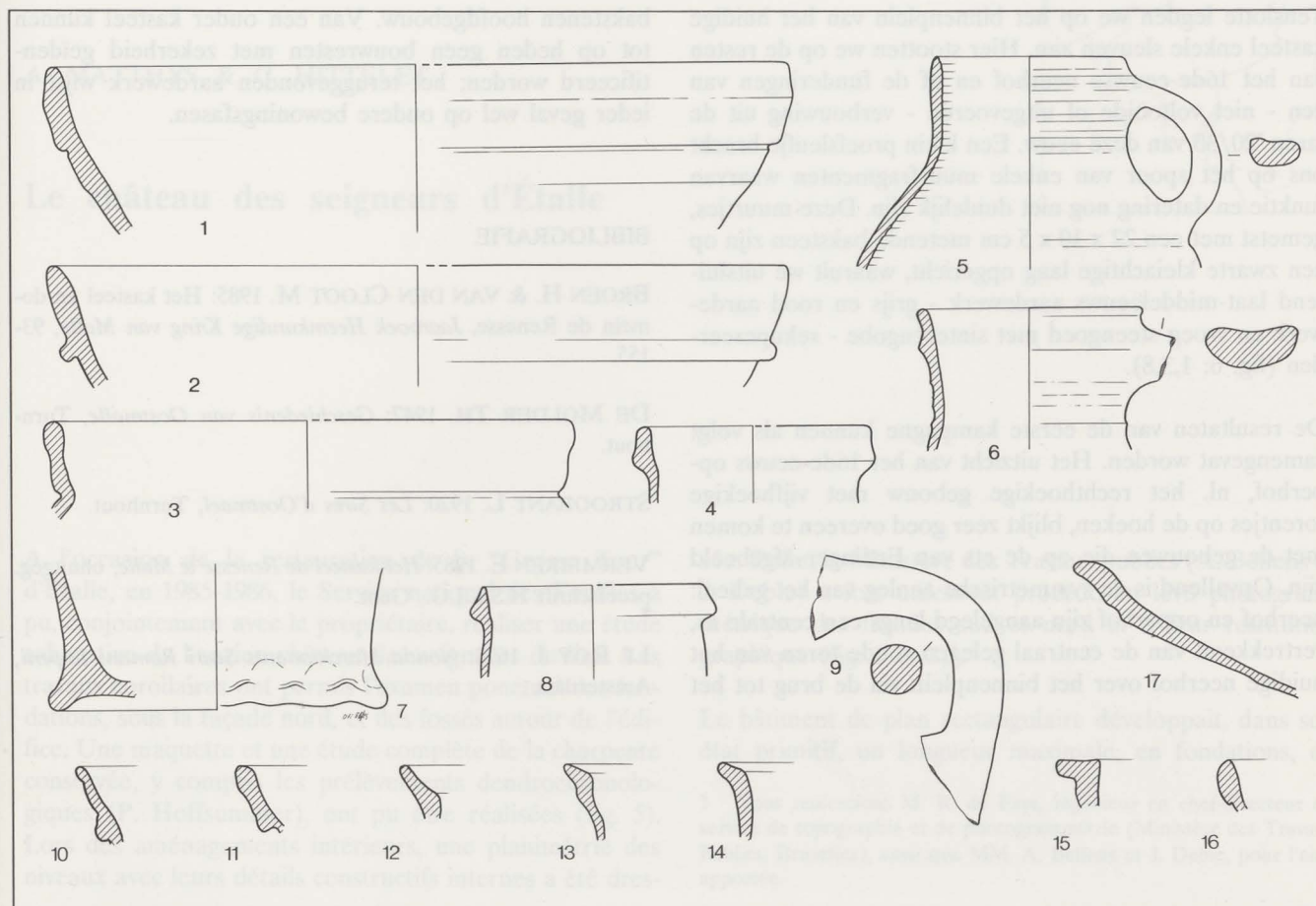
De hoeken van het gebouw zijn afgewerkt met vijfhoekige hoektorentjes. Twee ervan, beide aan de kant van het neerhof, werden vrijgelegd (fig. 4). Beide hebben een bakstenen bodem, die naar de slotgracht afhelt en er via een afvoergat in uitmondt. Een bakstenen driehoekige tong diende waarschijnlijk ter ondersteuning van de vloer die toegang verleende tot het schietgat, een element dat

2 Le Roy 1678, 209.

3 Archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in het kader van een B.T.K.-project van de v.z.w. "Domein de Renesse", in samenwerking met de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting, en onder de wetenschappelijke leiding van de Nationale Dienst voor Opgravingen.

5 Aardewerk en glas (sch. 1/3).

6 Aardewerk (sch. 1/3).

op de ets van Ertlinger duidelijk aanwezig is. Aan weerszijden van dit schietgat voerden kokers afvalwaters van de verdiepingen en waarschijnlijk van de latrines af naar de slotgracht. Op de bodem van de kokers werden interessante hoeveelheden aardewerk teruggevonden: opvallend is het onderscheid in samenstelling van de vondstpakketten.

De westelijke hoektoren leverde enkele stukken majolica, 16de-eeuwse steengoedkruiken en een belangrijke hoeveelheid rood aardewerk, vooral schalen, melkteilen, grapen en kruiken (fig. 5: 1-2). De noordelijke hoektoren daarentegen leverde vooral 17de- en 18de-eeuws materiaal op. Naast enkele schalen in rood aardewerk en een schaal met slibversiering vonden we er ook aardewerk met tinglazuur, Chinees porselein, stukken van aarden pijpjes, vensterglas en scherven van flessen (fig. 5: 3-5). Gelijkaardig materiaal troffen we ook aan in de vulling van de gracht rond deze toren; hierbij vallen ook enkele kruiken in Westerwalder steengoed te vermelden (XVIIB-XVIIIa).

De gracht rondom het gebouw is hoofdzakelijk opgevuld met puin, vermengd met grote hoeveelheden scherven, vooral post-middeleeuws rood aardewerk en stukken van glazen flessen.

Tussen opper- en neerhof legden we tenslotte de resten van de brug vrij. Tussen twee rechthoekige pijlerbases

liggen de zware brokstukken van de ingestorte brugbogen. Tussen de laatste pijler en de buitenmuur van het opperhof ontbreekt het stenen gewelf, zodat we aannemen dat dit deel door een houten konstruktie overbrugd werd.

De funderingen van het opperhof zijn bijna geheel gebouwd in baksteen; de steenformaten schommelen rond de maten 21 x 10 x 5 cm. Benevens baksteen is in de hoektorens ook zandsteen verwerkt; de grote hoeveelheden zandsteenblokken, aangetroffen in de puinlagen in de gracht, wijzen erop dat dit materiaal ook in belangrijke mate in de gevelpartijen verwerkt was. Als mortel is vooral een zachte gele kalkmortel gebruikt. Trasmortel vonden we vooral aan de grachtzijde van de buitenmuren, bij onderdelen van de brug en bij de waterput.

De funderingssleuven van het 16de-eeuws hoofdgebouw doorsnijden een egaal zwarte en kleverige bodemlaag, die heel wat 14de-eeuws aardewerk bevatte nl. enkele stukken van kruiken in vroeg steengoed met sinterengobe (Schinveld-Brunssum of Langerwehe) (fig. 6: 5) en grijs aardewerk, nl. kruiken met manchetvormige rand en randstukken van grote schalen (fig. 6: 2, 4, 6-7, 9-17).

Bij het afschaven van de zwarte bodem kwam een aantal sporen aan het licht, waaronder paalkuilen; in één ervan was de houten kern van een paal achtergebleven. Vondsten, om deze kuilen te dateren, ontbreken.

Tenslotte legden we op het binnenplein van het huidige kasteel enkele sleuven aan. Hier stootten we op de resten van het 16de-eeuwse neerhof en of de funderingen van een - niet voltooide of uitgevoerde - verbouwing uit de jaren '20/30 van deze eeuw. Een klein proefsleufje bracht ons op het spoor van enkele muurfragmenten waarvan functie en datering nog niet duidelijk zijn. Deze muurtjes, gemetst met een 22 x 10 x 5 cm metende baksteen zijn op een zwarte kleiachtige laag opgericht, waaruit we uitsluitend laat-middeleeuws aardewerk - grijs en rood aardewerk en vroeg steengoed met sinterengobe - recuperereerden (fig. 6: 1,3,8).

De resultaten van de eerste campagne kunnen als volgt samengevat worden. Het uitzicht van het 16de-eeuwse opperhof, nl. het rechthoekige gebouw met vijfhoekige torentjes op de hoeken, blijkt zeer goed overeen te komen met de gebouwen die op de ets van Ertlinger afgebeeld zijn. Opvallend is de symmetrische aanleg van het geheel: neerhof en opperhof zijn aangelegd langs een centrale as, vertrekkend van de centraal gelegen ronde toren van het huidige neerhof over het binnenplein via de brug tot het

bakstenen hoofdgebouw. Van een ouder kasteel kunnen tot op heden geen bouwresten met zekerheid geïdentificeerd worden; het teruggevonden aardewerk wijst in ieder geval wel op oudere bewoningsfasen.

BIBLIOGRAFIE

BROEN H. & VAN DEN CLOOT M. 1985: Het kasteel en domein de Renesse, *Jaarboek Heemkundige Kring van Malle*, 93-155.

DE MOLDER TH. 1947: *Geschiedenis van Oostmalle*, Turnhout.

STROOBANT L. 1920: *Les Sires d'Oostmael*, Turnhout.

VERMEIREN E. 1985: *Het kasteel de Renesse te Malle*, onuitgegeven proefschrift H.S.L.I.G., Gent.

LE ROY J. 1678: *Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii*, Amsterdam.